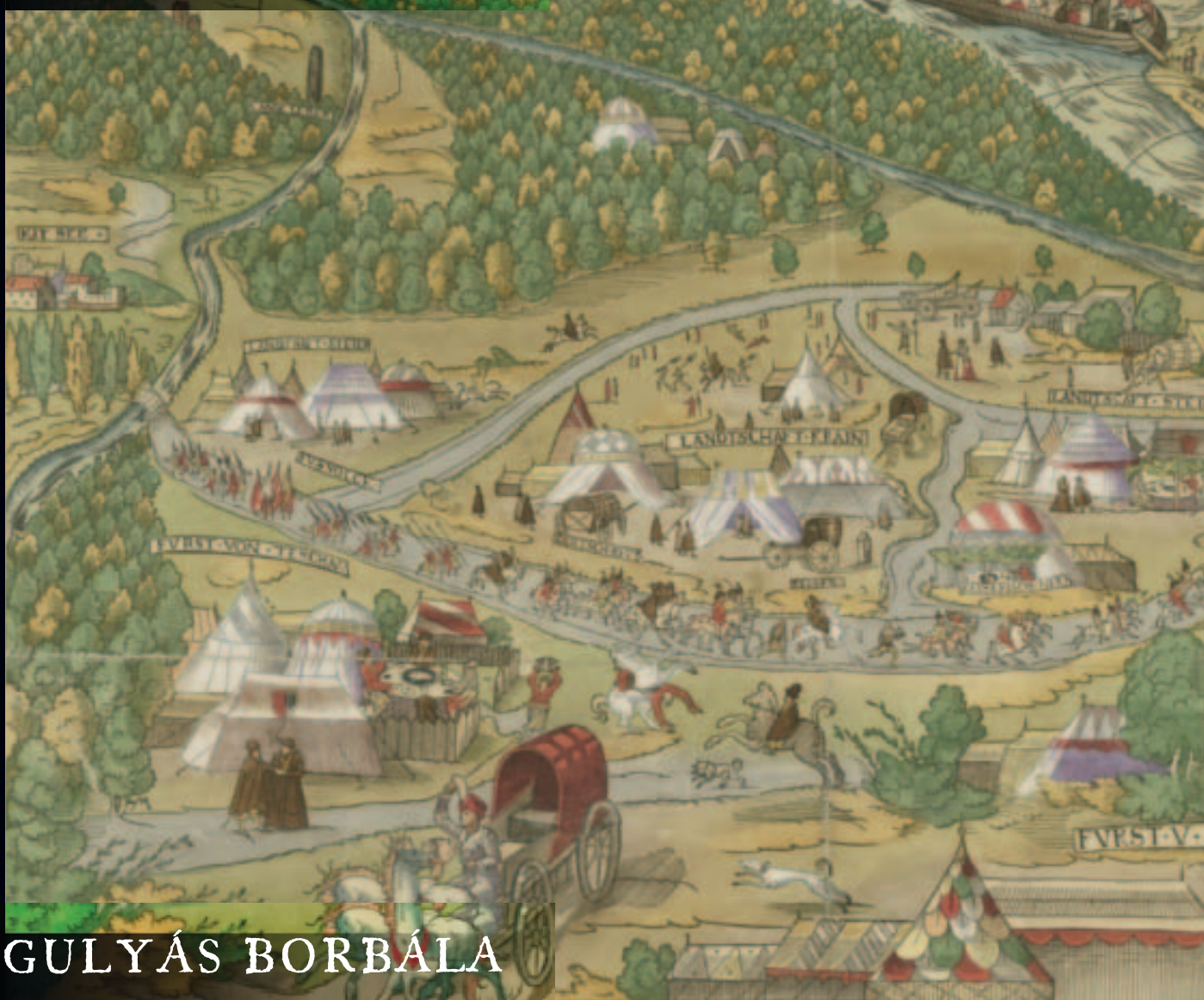

Miksa főherceg pozsonyi magyar királlyá koronázásának helyszíneit megörökítő röplap (1563).

A röplapot Zsámboky János (1531–1584) humanista jelentette meg a koronázás alkalmából 1563-ban Caspar Steinhöfer bécsi nyomdájában. A nagyméretű, egylapos nyomtatvány alsó részén Zsámbokyknak a koronázás alkalmából írott verse olvasható, a vers latin, illetve német nyelvű változatával is napvilágot látott. Az itt közölt példány a müncheni Bayerische Staatsbibliothekban maradt fenn. A szöveg fölött Donat és Martin Hübschmann fametszete látható. A városlátkép dél felől mutatja Pozsonyt, az igen részletgazdag ábrázoláson a koronázási ceremónia valamennyi fontosabb helyszíne szerepel.

GULYÁS BORBÁLA

Ünnepségek és lovagi tornák

Európában a reneszánsz idején az uralkodói udvarok jeles eseményeit, például a koronázásokat, esküvőket, diplomáciai találkozót látványos ünnepek keretében tartották meg.

Hasonlóképpen történt ez Pozsonyban 1563-ban Habsburg Miksa, illetve 1572-ben Habsburg Rudolf magyar királyá koronázása esetében is.

Az alábbiakban a müncheni Bayerische Staatsbibliothekban megőrzött metszet alapján mutatjuk be a koronázási ünnepek néhány jellegzetes elemét.

a 16. századi koronázásokon

Mivel a korabeli ünnepek az udvari reprezentáció fontos részét képezték, számos írott és képes beszámoló született róluk. Például a meghívott követek levélben tájékoztatták otthon tartózkodó uraikat vagy városukat az eseményekről, sőt bizonyos kiemelkedő ünnepek a különböző történeti munkákba is bekerültek. Olyan nyomtatott beszámolók is készültek, amelyek kizárólag az adott ceremónia alkalmából jelentek meg. Ezek a könyvecskék igen nagy népszerűségnek örvendtek, főképp azért, mert rendszerint illusztrációkkal kísérték a tudósításaikat. Számos kéziratos, illetve nyomtatott beszámoló maradt fenn a pozsonyi koronázások alkalmából rendezett ünnepekről is.

LÁTVÁNYOS KÜLSŐSÉGEK

A reneszánsz udvari ünnepek főbb elemei közé a bevonulások, a lakomák és táncmultságok, a tűzijátékok, valamint a lovagi tornák tartoztak. Pozsonyban 1563-ban, illetve 1572-ben valamennyire találunk példát. A korabeli ünnepélyes bevonulások – megőrizve a középkori hagyományokat is – külsőségeikben már egyre inkább az ókori Róma diadalmeneteit (*triumphus*) imitálták. Ennek egyik jele volt, hogy az ünnepi menet útvonalán megjelentek az antik mintára készült diadalkapuk. Ezeket rendszerint csak az adott bevonulásra emelték, vagyis ideiglenes (*efemer*) építményeket kell elképzelnünk, amelyeket fából ácsoltak és drapériával vontak be, a valódi épületekre emlékeztető felületi festéssel, illetve olykor domborműveket, szobrokat imitáló dekorációval láttak el. 1563-ban a leendő király, Miksa főherceg két ilyen diadalkapun át vonult be Pozsonyba.

Augusztus végén mintegy 2300 magyar lovas fogadta a város előtt a Bécs felől érkező Miksát, akit több ezer lovas kísért. A magyar küldöttséget a későbbi szigetvári hős, Zrínyi Miklós (1508–1566) vezette, a résztvevők pompás huszárlőtözetet és díszfegyverzetet viseltek. Oláh Miklós esztergomi érsek (1553–1568) mondta a Miksát köszöntő ünnepi beszédet, majd a többezres menet megindult a város felé. Erre az alkalomra egy ideiglenes hajóhidat építettek a Dunán, amelyet növendék fákkal szegélyeztek. Ennek a két végén állították fel a diadalkapukat, amelyeken át Miksa bevonult Pozsonyba. Egy beszámoló szerint a két nagyszerű kapu úgy nézett ki, mintha márványból épült volna.

A diadalívek felső zónáját (*attika*) a hatalmon lévő uralkodó, I. Habsburg Ferdinánd (1526–1564), illetve a leendő király (Miksa) és királyné (Mária) címerei díszítették. A két építmény munkálatainak irányítását egy itáliai mesterre, I. Ferdinánd udvari építészére, Pietro Ferraboscóra (†1588) bízta. Ferrabosco a korszak egyik legjelentősebb építésze volt, többek között dolgozott a pozsonyi királyi váron és számos magyarországi erődítményen (pl. Győr, Komárom, Eger). Valószínűleg részt vett a bécsi uralkodói rezidencia, a Hofburg ma is álló *Schweizertorjának* tervezésében is, amely szintén antik diadalkaput imitált.

Miksa koronázása szeptember 8-án a középkori székesfehérvári hagyomá-

nyoknak megfelelően zajlott le. A ceremóniát a koronázási lakoma zárta, amelyet Oláh Miklós esztergomi érsek pozsonyi palotájában rendeztek meg. Másnap, szeptember 9-én Miksa feleségét, Máriát magyar királynévá koronázták.

LOVAGI TORNA

Az ünnepeket szeptember közepén háromnapos lovagjáték zárta. E célból egy külön térséget alakítottak ki a város határában. A középkori eredetű lovagi torna a korabeli Európában az udvari ünnepek elengedhetetlen részét képezte. A magyar királyi udvarban a lovagjáték már a középkor óta jelen volt,

A koronázásra épített ideiglenes hajóhíd, amely a Duna-szigeten vezetett keresztül. Ezen állt az a két efemer diadalkapu, amelyet Miksa ünnepélyes bevonulására az itáliai Pietro Ferrabosco, I. Ferdinánd udvari építésze tervezett.

első virágkora Károly Róbert (1308–1342) uralkodása idejére esett. Hunyadi Mátyás király (1458–1490) udvarából is több lovagi tornáról rendelkezünk adatokkal. Különösen nagyszabású ünnepségsorozat kísérte például 1476-ban az új királyné, Aragóniai Beatrix (1457–1508) koronázását Székesfehérvárott, illetve Mátyás és Beatrix esküvőjét Budán, ezen alkalmakkor számos bajvívást is rendeztek. A Jagelló-kori királyi udvarban szintén rendszeresek voltak a tornák. Igen látványos keretek között tartották meg 1502-ben II. Ulászló király (1490–1516) és Foix-Candale-i Anna (1484–1506) esküvőjét és az új királyné koronázását Székesfehérvárott, majd az ünnepségek Budán folytatódtak. Az eseményekről beszámoló Pierre Choque említi, hogy zárásképpen a budai királyi palota egyik nagy udvarán 10-12 napig párviadatok zajlottak.

A tornák mindenekelőtt a résztvevők lovagi erényeinek bizonyítását szolgálták. Ekkoriban még rendszerint nehézfégy-

verzetben, tehát páncélban küzdöttek. Az ún. kihívók (*mantenitore*) meghirdették a viadalt, majd a jelentkező lovagoknak, az ún. pályázóknak (*venturiere*) velük kellett egyenként megküzdeniük. A győzteseket különféle díjakkal jutalmazták. A lovagi tornáknak a korszakban számos válfaja létezett, például a lovas párviadalon belül megkülönböztették a hegyes és tompa tornalánczsával (kopja) vívott összecsapásokat, illetve az is külön típusnak számított, amikor a két lovas egy fapalánk két oldalán vágatott egymás felé, hogy ellenfelét a nyeregéből kiüsse. Népszerű volt a gyűrűviadal is, amelyen a lovagnak a kopjával egy felfüggesztett gyűrűt kellett eltalálnia. Ezenkívül különféle gyalogos küzdelmeket is tartottak, valamint olyan tornákat is rendeztek, ahol gyalogos-, illetve lovascsapatok küzdöttek meg. Utóbbihoz rendszerint egy e célból emelt, tűzijátékkastély látványos ostroma társult. Ugyanakkor az egyes párviadalon megjelentek a reneszánszban oly kedvelt allegorikus/mitologikus tartalmak is, például a bajvívók az adott – jellemzően az antikvitást felidéző – dramaturgiának megfelelően álarcot vagy jelmezt öltöttek.

1563. szeptember 12-én Pozsonyban lovas párviadalt tartottak, amelyen a résztvevők hegyes lánczsával küzdöttek. Az eseményt az új király és királyné,

valamint I. Ferdinánd és más előkelő, külföldi vendégek (pl. Ottavio Farnese pármái herceg, 1547–1586) egy díszes emelvényről tekintették meg. A lovagjáték célja „Cupido kiszabadítása” lehetett. Ez volt ugyanis a témája egy párviadalnak, amelyet mindössze három évvel korábban, 1560-ban, a nevezetes bécsi tornán tartottak, ahol a kihívók is ugyanazok voltak, mint itt, Pozsonyban. A két kihívóval, Juan de Manriquevel és Giovanni Alfonso Castaldóval többek között magyar (pl. Balassa András), osztrák (pl. Ferdinánd és Károly főherceg), cseh és olasz pályázók vívtak meg. Cupidot egy ifjú alakította, aki a tűzijátékkastély bejáratánál állt, egy magas piramis alatt, ezüzláncokkal megkötözve. Ha a pályázó győzött, ezekből egy láncot leoldhatott, felírták a nevét, és az esti bankettre egy érdeme szerinti táncpartnert jelöltek ki neki. Ha vesztett, a hölgyétől kapott tornadíszét (*faveur*), amelyet a bajvívás alatt viselt, a vár előtt felállított kupolára kellett feltűznie. Ezután a tűzijátékkastély bevétele követ-

A koronázási ceremónia harmadik világi eleme, a négy kardvágás Magyarország megvédelmzésének szimbolikus kinyilvánítására szolgált. Erre a várostól délre, a Duna-szigeten emelt koronázódombon került sor.

A koronázási ceremónia világi részének második eleme, az eskütétel a városfalon kívül, a Szent Mihály-kapu közelében történt

kezett volna, ám az – az egyik olasz tűzijátékmester hibájából – hamarabb meggyulladt. A lángba borult favárból Zrínyi Miklós hajdú mentették ki a még benn maradt puskaporos hordókat. Sokan megsérültek, emiatt az esti tánc-

mulatság elmaradt. A kudarcba fulladt látványosság leírásakor Forgách Ferenc történetíró például a keletkezett tűzvészt – tévesen – Trója égéseként interpretálta, de nem írta le magát a favárat. Más beszámolókból (Verancsics Antal, Heinrich Wirrich), valamint Zsámboky János alkalmi röplapjának ábrázolásából kiderül, hogy a kastély tornyain több figura volt látható: egy turbánt viselő török, egy sárkány, egy nyúlhoz hasonló

A koronázást követő ökörsütés a Mihálykapunál a Pozsonyi Városi Galéria metszetén

„instrumentum” és egy gömb. Ha a tűzijátékkal kísért várostrom a tervek szerint alakult volna, bizonyára sor kerül ezek szimbolikus megsemmisítésére.

Másnap, szeptember 13-án ugyanitt gyűrűviadalt tartottak. A kihívó most Ferdinánd főherceg és Andreas Teufel volt, akikkel az új király, Miksa, valamint magyar – pl. Zrínyi Miklós, Zrínyi György, Báthory Miklós, valamennyien huszáröltözetben –, osztrák, cseh és olasz pályázók küzdöttek meg. Több résztvevő jelmezben, maszkban és/vagy álneven lépett a küzdőterre. Felvont például Károly főherceg „arab öltözetben” vagy éppen a korban rendkívül népszerű itáliai lovagregénynek, Lodovico Ariosto *Eszeveszett Orlandójának* (*Orlando Furioso*) két szereplője, Rugiero és Bradamante, továbbá az ókori történetíró, Livius Róma történetét tárgyaló munkájából Lucretia és Tarquinia. Az estét bankett zárta.

Végül szeptember 16-án egy olyan párviadalt rendeztek, amely során fapálánkkal elválasztva csaptak össze a lova-

gok. A tornára Károly főherceg és Auer-sperg császári lovászmester hívta ki a pályázókat. Este ismét táncmulatságot tartottak. A koronázási ünnepségek egy újabb bankettel fejeződtek be, amelyet Miksa öccse, Ferdinánd főherceg adott a megjelentek tiszteletére.

RUDOLF KORONÁZÁSI ÜNNEPSÉGEI

Rudolf főherceg magyar királlyá koronázására 1572. szeptember 25-én került sor Pozsonyban. A magyar résztvevők Zrínyi Miklós 1566. évi hősi halálára utalva fekete gyászöltözetet viseltek. A ceremónia szintén háromnapos lovagi tornával zárult, amelyen – 1563-hoz képest – már jóval hangsúlyosabbá váltak az antikizáló (*all'antica*) elemek. A manierista ízlés térhódítását jelzi, hogy valamennyi bajvívó jelmezben lépett színre, és az egyes viadalok sokkal bonyolultabb allegorikus cselekmény szerint zajlottak – bár ezek részletes magyarázata nem maradt fenn. Ekkoriban a Habsburgokkal dinasztikus kapcsolatban álló ferrarai herceg, II. Alfonso d'Este (1559–1597) udvarában több hasonló tornát rendeztek, például *A Szerelem temploma* vagy *A ragyogó mágus* címmel, amelyek a pozsonyi viadalokra is hatással lehettek.

A jelmezek és a dekoráció tervezésében minden bizonnyal Miksa udvari festője, az itáliai Giuseppe Arcimboldo (1527–1593) is részt vett, akit elsősorban különleges portréi nyomán ismerhetünk.

A festő kosztümterveit oly nagy becsben tartották az udvarban, hogy az ezeket tartalmazó egyik mappát egykor Rudolf nevezetes prágai Kunstkammerében őrizték.

1572-ben tehát az első napon, szeptember 27-én gyűrűviadalt rendeztek. A tornatárság szélén két, piramis formájú *trófeum*, azaz haditrófeaként szerzett fegyverekből épített gúla állt, erre függesztették fel a gyűrűt. A kihívó Károly főherceg és három, vándornak öltözött lovag volt. Utóbbiak egy *Gymnasium*nak nevezett *efemer* építményből vonultak ki, a bölcsesség istennője, Minerva kíséretében. Az istennő kígyónak öltöztetett lovon ült, nyolc aranypáncélos kengyel-futó és négy jelmezes apród, a Janus-arcú Bölcs tanács, a fegyveres Bátorság és Érdem, valamint a babérkoszorút viselő Becsület társaságában jelent meg.

Ezután vonultak be a pályázók: egy csapat „rabszolga”, egy csapat „kalóz” és egy csapat „cigány”, valamint számos, *all'antica* jelmezes lovag, például Merkúr Pegazuson ülve, Caesar egy liktorral, a négy évszakot szimbolizáló antik istenségek (Flora, Zephyrus, Pomona és Vertumnus), az Idő és az Öregség diadalkocsin, valamint Castor és Pollux, akiket az ifjú klevei herceg, Károly Frigyes (1555–1575) és nevelője, a humanista Stephanus Winandus Phigius (1520–1604) személyesített meg. A menet végén az új magyar király, Rudolf, valamint Ernő főherceg haladt „magyaros viseletben”, száz huszár kíséretében. Phigius szerint ezzel a „pannóniai fegyverzettel” Atilát és a hunokat

kívánták ábrázolni. Az utolsó pályázó sziklát mintázó kocsin, egy óriási tojásba rejtőzve érkezett. Amikor a menet a nézők tribünje elé ért, a tojásból egy sasnak öltözött lovag ugrott ki.

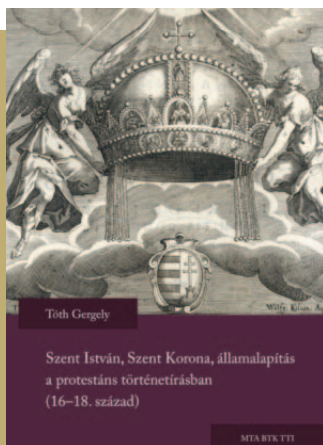
Másnap ugyanitt gyalogos tornára került sor. A térség szélére egy grottát imitáló építmény került, amelynek tetején a harc istennőjének, Bellonának temploma állt. Ebben egy öreg varázsló (Negromante) lakott. A barlang ajtajában három, démonnak nevezett allegorikus figura, az Öröm, az Erő és az Okosság fogadta a pályázókat. Ezzel szemben egy vár helyezkedett el, Vénusz templomával, amely egy idős mágnusnő (*maga*) volt. Egy lovag miatt a varázsló és a mágnusnő összeveszett, ezért csapataikat egymás ellen küldték: négy csoportban száz pályázó – köztük Rudolf, valamint Ernő és Károly főherceg, illetve az ifjú Bajor Vilmos herceg, a leendő választófejedelem (1579–1597) – részvételével.

Végül az utolsó napon, szeptember 30-án először egy gyalogos ütközetben cseh és német csapatok küzdöttek meg a magyar huszárokkal, majd a tűzijáték-kastély látványos ostroma következett. A favárat német gyalogosok, majd markotányosok védtek, a támadók játék fegyvereket – fakardot és fából készült golyókat kilövő ágyúkat – használtak. Forgách Ferencnél az is szerepel, hogy a sikeres ostrom után a várra „hamis fejeket” és „csinált embereket” raktak. Itt hasonló bábukra gondolhatunk, mint az 1563. őszi koronázás tűzijátékkastélya esetében. ♦

MACZÓ FERENC
Az utolsó magyar királykoronázás.
IV. Károly király és Zita királyné
koronázási ünnepsége Budapesten
1916. december végén

MTA BTK Történettudományi Intézet
Budapest, 2016

TÓTH GERGELY
Szent István, Szent Korona,
államalapítás a protestáns
történetírásban (16–18. század)

MTA BTK Történettudományi Intézet
Budapest, 2016

**CORONATIO HUNGARICA
IN NUMMIS**
A magyar uralkodók koronázási érmei
és zsetonjai (1508–1916)

MTA BTK Történettudományi Intézet
– Magyar Nemzeti Múzeum, 2016
416 oldal (közel 1000 színes fényképpel)